WOJEWÓDZKI URZĄD OCHRONY ZABYTKÓW w Kielcach ul. Ignacego Paderewskiego 34 A 25-502 Kielce, tel. 41 330 18 00

Załącznik do decyzji z 25.04.2024
Świętokrzyskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Kielcach
z dnia 25.04.2024 r.
Znak: WKZ.D.5134.172.1.2

mgr Joanna Modras

KONSERWACJA DZIEŁ SZTUKI

PROGRAM PRAC KONSERWATORSKICH

DREWNIANA BELKA TĘCZOWA Z DWUSTRONNYM MONUMENTALNYM KRUCYFIKSEM, FIGURAMI MATKI BOŻEJ I ŚW. JANA ORAZ DWOMA PUTTAMI I OBRAZEM- PORTRETEM TRUMIENNYM NA BLASZE Z OK. 1700 R. (Z WYŁĄCZENIEM OBUDOWY ŁUKU TĘCZOWEGO) Z KOŚCIOŁA PARAFIALNEGO PW. ŚW. JANA CHRZCICIELA W SKALBMIERZU.

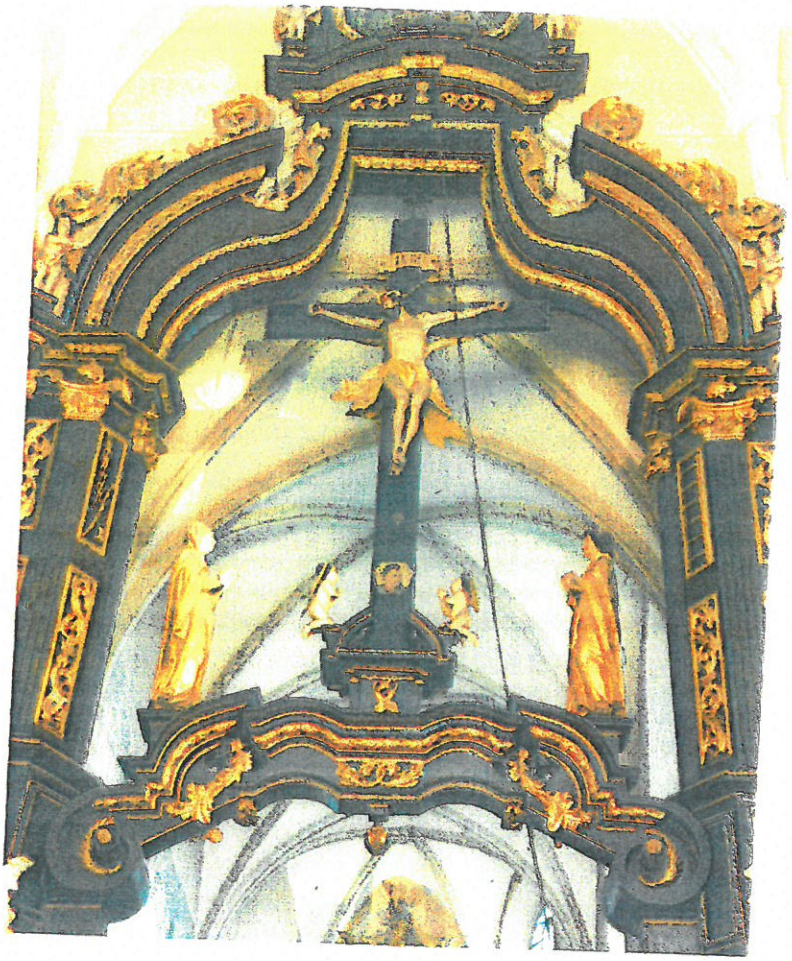

OPRACOWANIE:
Marcin Gruszczyński
artysta plastyk
KONSERWATOR DZIEŁ SZTUKI
dyplom ASP Kraków nr 5764

KONSERWACJA DZIEŁ SZTUKI
EWELINA I MARCIN GRUSZCZYŃSCY s.c.
ul. W. Świadka 1/15, 35-310 Rzeszów
tel. 602-494-826, 602-294-131
NIP: 813-35-27-609, REGON 180280190

Rzeszów, luty 2023 r.

1. Charakterystyka obiektu.

Pierwsza wzmianka o Skalbmierzu pochodzi z 1217 r. Przełomowym momentem w historii Skalbmierzu było otrzymanie od króla Kazimierza wielkiego dokumentu lokacyjnego. Fakt ten miał miejsce 20. II. 1342 r. na zamku w Krakowie. Kościół św. Jana Chrzciciela ufundowany został w połowie XII w. Początkowo był to kościół jedno nawowy obecnie wnętrze jest trzynawowe. Kościół był rozbudowany jeszcze w XII wieku kiedy to dobudowano wieże. W XV wieku wzniesiono obecną świątynię z trzema nawami i prezbiterium w którym zachowała się część romańskich murów i wież.

We wnętrzu kościoła zachowało się sześć barokowych ołtarzy z XVII i XVIII w. (posadowione przy łuku tęczowym, filarach i przy ścianach w nawie północnej i południowej), barokowa ambona z XVIII w., w prezbiterium ołtarz główny z pocz. XX w. zrekonstruowany na wzór poprzedniego, XVII-wiecznego, zniszczonego podczas pożaru kościoła oraz XVII-wieczne stalle kanonickie i boazerie.

Drewniana belka tęczowa z dwustronnym, monumentalnym krucyfiksem powstała prawdopodobnie ok. 1700 r. podczas barokizacji wnętrza. Gotycki, kamienny łuk tęczowy obudowano wówczas wysokim, podwojonym postumentem z trzema kanelowanymi pilastrami po każdej stronie, podtrzymującymi łamane belkowanie. Powyżej znajdują się szerokie postumenty na których oparta jest łamana, zakończona wolutami belka tęczowa. Segment z pilastrami, w wydłużonych proporcjach powtórzony został powyżej. Na nim wspiera się konstrukcja złożona z trzech fragmentów łukowych przyczółków tworzących obramienie dla górnej partii krucyfiksu tęczowego. Zwieńczenie składa się z poziomego prostokąta ujętego dwoma kanelowanymi pilastrami podtrzymującymi belkowanie z trójkątnym, przerwanym przyczółkiem i rzeźba pelikana na szczycie. W owalnej ramie umieszczony jest obraz olejny na płótnie z przedstawieniem starotestamentowego Abrahama (z pocz. XX w.?). Cała, architektoniczna okładzina łuku tęczowego zdobiona jest ornamentem akantowym, w płycinach górnych pilastrów umieszczono płaskorzeźbione symbole męki Jezusa, łuki zwieńczenia udekorowane zostały ażurowymi, akantowymi uszakami. Na cokołach gzymsów drugiej kondygnacji i zwieńczenia ustawione są pełnoplastyczne rzeźby stojących, uskrzydlonych aniołków.

Belka tęczowa ma formę łamanego łuku, zakończonego na bokach wolutami. Jego górna cześć posiada gzymsowanie dekorowane od spodu wieńcem liści laurowych. Na płaszczyźnie belki znajdują się ornamenty skomponowane z liści suchego akantu, na zworniku odwrócona szyszka. Na górnej płaszczyźnie belki umieszczono trzy sześcienne cokoły z listwowaniem od góry. Na zewnętrznych stoją pełnowymiarowe figury Matki Bożej Bolesnej (po lewej stronie) i Św. Jana (po prawej). Postaci ubrane w długie złocone płaszcze, ze złożonymi na piersiach w geście modlitwy dłoniami, zwrócone są na centralnie umieszczony (na osi łuku tęczowego) monumentalny krucyfiks z dwoma figurami Chrystusa Ukrzyżowanego (od zachodu i wschodu). U podnóża krucyfiksu znajdują się dwa klęczące, modlące się aniołki. Postać Ukrzyżowanego Jezusa (odwzorowana w ten sam sposób po dwóch stronach krucyfiksu) posiada klasyczną formę z rozchodzącym się na boki szerokim, złoconym perizonium, plecioną koroną cierniową na skroniach i trzema wychodzącymi ponad głowę złotymi promieniami. Na szczycie pionowej belki krzyża przybity jest złocony titulus w formie szarfy wywiniętej na bokach i inskrypcją INRI. W dolnej części krzyża, od strony zachodniej przybity jest malowany na blasze, sześcioboczny portret trumienny z przedstawieniem szlachcica w bogatej, podbitej sobolami szacie oraz herbem Prus I w zdobionym klejnotem kartuszu. Być może przedstawia on przedstawiciela rodu Nielepców, skoligaconego z Szembekami, którzy traktowali skalbmierską kolegiatę jako rodowe mauzoleum.

Portret trumienny na blasze z przedstawieniem szlachcica herbu Prus I.

W 1906 r. miał miejsce pożar ołtarza głównego, który spowodował jego całkowite zniszczenie i duże zakopcenie wyposażenia i wnętrza kolegiaty. W związku z tym na początku XX w. przeprowadzono remonty które prawdopodobnie nie ominęły również belki tęczowej i figur. Późniejsze prace renowacyjne przy obiektach we wnętrzu kościoła prowadzone były jeszcze w latach 1949-1952 i zapewne w tym czasie powstał obecny wystrój kolorystyczny obudowy łuku tęczowego i belki z rzeźbami.

Łuk tęczowy po pożarze w 1906 r.

2. Technika wykonania.

Elementy struktury belki tęczowej oraz krzyża wykonane są z desek drewna iglastego. Rzeźby i ornamenty wykonano w drewnie liściastym, miękkim (lipowym?). Belka tęczowa wsparta jest na drewnianych cokołach drugiej kondygnacji okładziny łuku tęczowego, ta z kolei zamontowana jest do kamiennych ciosów łuku. Elementy belki tęczowej i krzyża wykonano metodami stolarskimi, ornamenty i figury Matki Bożej Bolesnej, Św. Jana, aniołków i dwie rzeźby Chrystusa Ukrzyżowanego metodami snycerskimi. Struktura łuku tęczowego i krzyża, ornamenty i rzeźby pokryte zostały warstwą zaprawy kredowo – klejowej, na powierzchni architektonicznej wykonano barwną marmoryzację (prawdopodobnie w technice temperowej lub olejnej) detale snycerskie, szaty postaci pokryte zostały pulmentem i złotem płatkowym, na figurach, w partiach karnacji wykonano warstwę barwnej polichromii. Obraz – portret trumienny, zamontowany w dolnej części krzyża namalowany został prawdopodobnie w technice olejnej na blasze.

3. Stan zachowania i przyczyny zniszczeń.

Przedmiotem planowanych prac konserwatorskich, jest konserwacja elementów architektonicznych drewnianej belki tęczowej, jej dekoracyjnych ornamentów snycerskich, figur oraz obrazu olejnego na blasze.

Drewno belki tęczowej, zarówno elementy stolarskie jak i snycerskie, wykazują podobny stopień zniszczenia. Po obserwacji na obiekcie wyróżnić można co najmniej 2 warstwy historyczne. Występują one na architektonicznych elementach struktury, figurach i ornamentach snycerskich. Nawarstwienia z początku i połowy i XX w. wpłynęły zasadniczo na zmianę pierwotnego wygląd obiektu, a warstwy przemalowań równocześnie z zachodzącymi procesami zniszczeń, powodują jego obecny zły stan zachowania. Zmienne warunki związane z częstymi zmianami wilgotności i temperatury we wnętrzu kościoła wpłynęły negatywnie na poszczególne warstwy technologiczne. W obrębie poszczególnych elementów obiektu wystąpiło wiele rodzajów zniszczeń. Są to zniszczenia typu mechanicznego, fizycznego, chemicznego, biologicznego oraz przekształcenia plastyczno-estetyczne. Obecny zły stan zachowania drewna spowodowany został głównie przez niszczącą działalność szkodników drewna – kołatka i spuszczela. Szczególnie drewno ornamentów snycerskich uległo poważnemu uszkodzeniu w większości swojej struktury. Larwy owadów zniszczyły drewno od wewnątrz, na powierzchni destrukcja jest mniej dostrzegalna. Stwierdzono zniszczenia mechaniczne w postaci włamań i ubić ornamentów akantowych i profilowanych listew. Na stan zachowania drewna jak również warstw malarskich i złoceń niekorzystny wpływ miały duże zmiany wilgotności, wynikające z usytuowania belki i jej dekoracji w górnej części wnętrza. Wielokrotnie powtarzające się okresy wzrostu i spadku wilgotności osłabiły włóknistą strukturę drewna oraz spowodowały rysy, pęknięcia, szczeliny, liczne deformacje i rozluźnienia pierwotnej konstrukcji. W trakcie kolejnych remontów rozluźnione fragmenty drewniane zostały wzmocnione przy użyciu gwoździ i metalowych kotew, przemalowano również w całości strukturę i przezłocono miejscami (szlakmetal) ornamenty i szaty figur.

Pierwotne warstwy zaprawy, złoceń i polichromii znajdujące się na powierzchni drewna, z biegiem czasu uległy zniszczeniu, pokryły się siatką spękań, i częściowo odspoiły się. Te same czynniki fizyko-chemiczne, mechaniczne i biologiczne, które spowodowały uszkodzenia drewna i jego konstrukcji, zniszczyły także zaprawę, polichromię i złocenia. Zaprawa w miejscach spękań drewna jest odspojona i wykruszona.

Obraz olejny na blasze zachował się w dobrym stanie. Na jego powierzchni widoczny jest jednak pociemniały werniks i liczne zabrudzenia. Nie można stwierdzić stanu zachowania metalowego podłoża przed odjęciem od krzyża.

4. Wnioski i założenia konserwatorskie.

Wstępna obserwacja nawarstwień występujących na belce tęczowej, krucyfiksie i figurach, ocena ich stanu zachowania i przyczyn zniszczeń pozwalają na sformułowanie ogólnych założeń i propozycji konserwatorskich. Zmierzać one będą do usunięcia bądź ograniczenia wpływu głównych przyczyn niszczenia obiektu oraz przeprowadzenia pełnego zakresu konserwacji techniczno- zachowawczej i plastyczno- estetycznej.

Konserwacja o charakterze techniczno- zachowawczym będzie łączyć się z odsłonięciem pierwotnej kolorystyki struktury belki tęczowej, figur i złoconych powierzchni oraz przywróceniem właściwości technicznych drewna obiektów. Ważnym aspektem prac będzie przeprowadzenie strukturalnej impregnacji utwardzającej osłabionego drewna łącznie z zabiegiem dezynfekcji i dezynsekcji. Proponuje się wykonanie głębokiej strukturalnej impregnacji metodą wielokrotnego nasycania roztworami żywicy Paraloidu B-72 (dla ornamentów i snycerki) oraz żywicy Hekol I-50 (dla konstrukcji belki tęczowej i krzyża), rozpuszczonymi w acetonie. Zabieg impregnacji poprzedzony zostanie dezynsekcją drewna przeprowadzoną metodą kąpieli i powlekania środkiem Permethrin lub Altax.

Konserwacja o charakterze estetyczno- plastycznym będzie zmierzać do przywrócenia utraconych walorów estetycznych obiektu. Po odsłonięciu pierwotnych warstw malarskich i warstw złoceń wykonane zostanie ich zabezpieczenie i uzupełnienie w koniecznym zakresie.

Prace konserwatorskie o charakterze plastyczno-estetycznym, będą zmierzać do przywrócenia pierwotnego wyglądu obiektu. Przed podjęciem decyzji o odsłonięciu pierwotnej kolorystyki należy przeprowadzić szereg badań, które pozwolą na pełniejsze jej poznanie oraz ocenę wartości artystycznych i ich stanu zachowania. Realizacja pełnego zakresu prac konserwatorskich z uzupełnieniem i rekonstrukcją ubytków ornamentów oraz uzupełnieniem warstw zaprawy, złoceń i polichromii będzie konieczna dla całości obiektu. Przeprowadzenie tych prac, z punktu widzenia zastosowanej techniki i technologii ich wykonania powinno nawiązywać do technologii pierwotnej. Powierzchnie pierwotnie złocone zostaną uzupełnione lub zrekonstruowane złotem proszkowym i płatkowym w technice pulmentowej. Pierwotna polichromia karnacji figur oraz marmoryzacja struktury belki tęczowej zostanie scalona kolorystycznie w technice odwracalnej metodą naśladowczą.

Proponuje się wyeksponowanie obiektu po konserwacji w wersji kolorystycznej zgodnej z pierwotną warstwą chronologiczną.

Obraz- portret trumienny na podłożu metalowym zostanie odczyszczony z zabrudzeń i werniksów. Odwrocie zostanie odczyszczone z zabrudzeń i ewentualnych nawarstwień korozyjnych i poddane zabezpieczeniu przed wpływem szkodliwych czynników zewnętrznych.

5. Program prac konserwatorskich.

Struktura belki tęczowej i krzyża, ornamenty złocone, figury.

1. Wykonanie dokumentacji fotograficznej obiektów przed konserwacją.
2. Zabezpieczenie obiektów w sąsiedztwie prowadzonych prac i ustawienie atestowanych rusztowań.
3. Mechaniczne oczyszczenie obiektu z nawarstwień brudu i kurzu.
4. Podklejenie odspojonych warstw zaprawy, polichromii i złoceń na powierzchni belki tęczowej, ornamentów figur i krucyfiksu z użyciem 5% roztworem kleju glutynowego.
5. Wykonanie badań stratygraficznych na strukturze belki tęczowej, krucyfiksie, figurach i detalach.
6. Demontaż elementów ruchomych (obraz, ornamenty, figury Chrystusa Ukrzyżowanego, figury Matki Bożej, Św. Jana i putta) i przewiezienie do pracowni konserwatorskiej.
7. Usunięcie metalowych elementów, tj. gwoździ, haków itp.
8. Chemiczne usunięcie z powierzchni struktury, rzeźb i detali wszystkich nieoryginalnych przemalowań i nawarstwień metodą chemiczną lub mechaniczną, wybraną na podstawie prób.
9. Przeprowadzenie zabiegu dezynsekcji metodą iniekcji i powlekania środkiem owadobójczym Permethrin lub Altax.
10. Impregnacja drewna struktury, rzeźb i detali roztworem tworzywa akrylowego Paraloid B 72 lub Hekol I50 w ksylenie, toluenie i acetonie (10-15%), metodą kąpieli elementów drobnych i powlekania elementów dużych.
11. Doczyszczenie zachowanych złoceń kompozycją rozpuszczalników z udziałem DMF.
12. Sklejenie rozluźnionych połączeń drewna przy użyciu kleju- tworzywa akrylowego Hekol I50.
13. Wymiana lub wzmocnienie elementów konstrukcji belki tęczowej i krzyża.
14. Przegląd i ewentualna naprawa metalowych elementów montażowych krzyża (kotwy i łańcuch).
15. Rekonstrukcja zniszczonych fragmentów rzeźbiarskich w drewnie i masie Sika SC 258 z pyłem drzewnym.
15. Uzupełnienie ubytków drewna w formie wstawek drewniane lub kitów trocinowych na bazie żywicy Hekol I50 lub Paraloid B 72.
16. Uzupełnienie ubytków zaprawy kredowo-klejowej na powierzchni struktury, figur i detali.
17. Uzupełnienie ubytków pulmentu.
18. Uzupełnienie ubytków folii złotej z użyciem złota proszkowego i płatkowego (opracowanie powierzchni poprzez polerowanie i matowienie).
19. Nałożenie werniksu retuszerskiego na powierzchnie marmoryzowane i polichromowane.
20. Uzupełnienie scalające odsłoniętych warstw pierwotnej marmoryzacji struktury belki tęczowej oraz polichromii krzyża i karnacji figur w technice olejno-żywicznej (farby Maimeri Restauro), metodą naśladowczą oraz punktowaniem.
21. Zabezpieczenie warstw malarskich werniksem końcowym akrylowym.
22. Ponowny montaż elementów elementów ruchomych na belce tęczowej (obraz, ornamenty, figury) w pierwotnym miejscu.
23. Demontaż rusztowań.
23. Wykonanie pełnej dokumentacji konserwatorskiej według obowiązującego schematu.

Obraz – portret trumienny na blasze.

1. Odjęcie obrazu od drewnianego podłoża.
2. Usunięcie z lica obrazu kurzu i zabrudzeń.
3. Chemiczne odczyszczenie odwrocia z zabrudzeń i korozji.
4. Usunięcie warstwy werniksu z lica obrazu metodami chemicznymi wybranymi na podstawie prób.
5. Wykonanie uzupełnień ubytków warstwy malarskiej (kity woskowe lub akrylowe).
6. Nałożenie na lico warstwy werniksu retuszerskiego.
7. Scalenie kolorystyczne ubytków warstwy malarskiej farbami olejno- żywicznymi Maimeri

Restauro metodą punktowania.

8. Zabezpieczenie warstwy malarskiej werniksem syntetycznym końcowym.
9. Zabezpieczenie metalowego odwrocia z użyciem 5% roztworu żywicy Paraloid B72 w acetonie.
10. Montaż obrazu w pierwotnym miejscu na krzyżu.
11. Wykonanie pełnej dokumentacji konserwatorskiej według obowiązującego schematu.

Rzeszów, luty 2024 r.

Marcin Gruszczyński
artysta plastyk
KONSERWATOR DZIEŁ SZTUKI
dyplom ASP Kraków nr 5764

KONSERWACJA DZIEŁ SZTUKI
EWELINA I MARCIN GRUSZCZYŃSCY s.c.
ul. W. Świadka 1/15, 35-310 Rzeszów
tel. 602-494-826, 602-294-131
NIP: 813-35-27-609, REGON 180280190

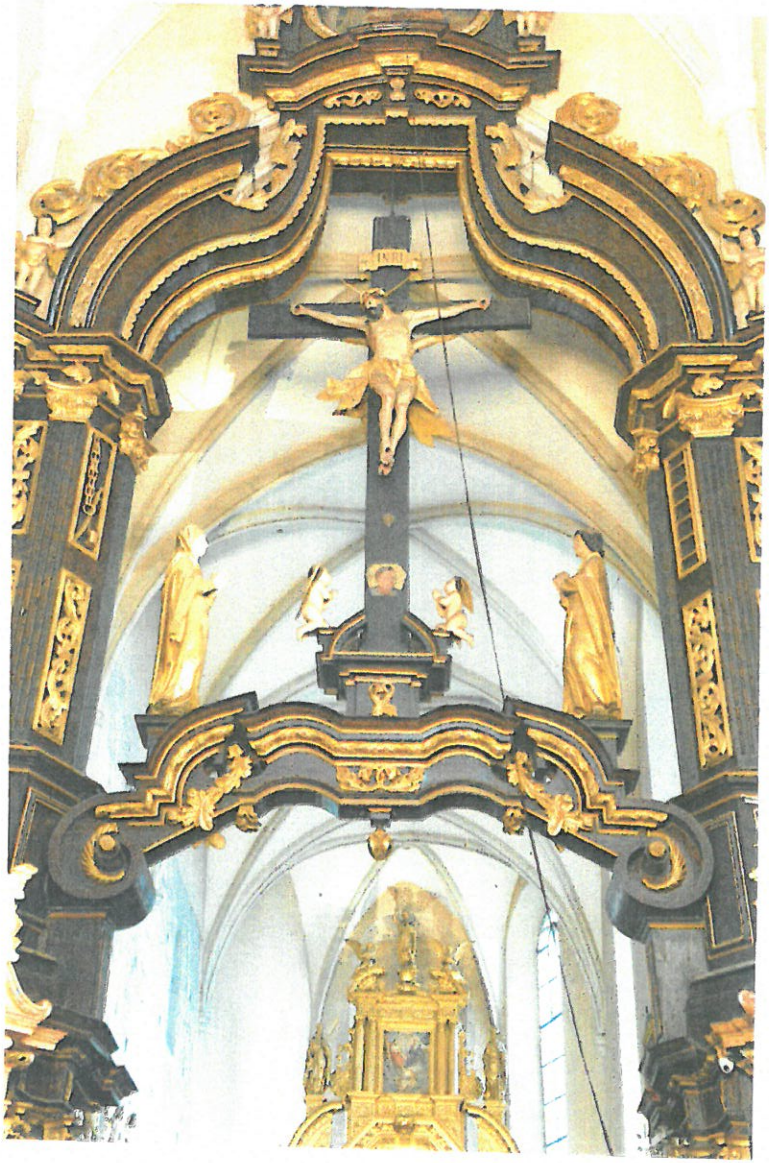

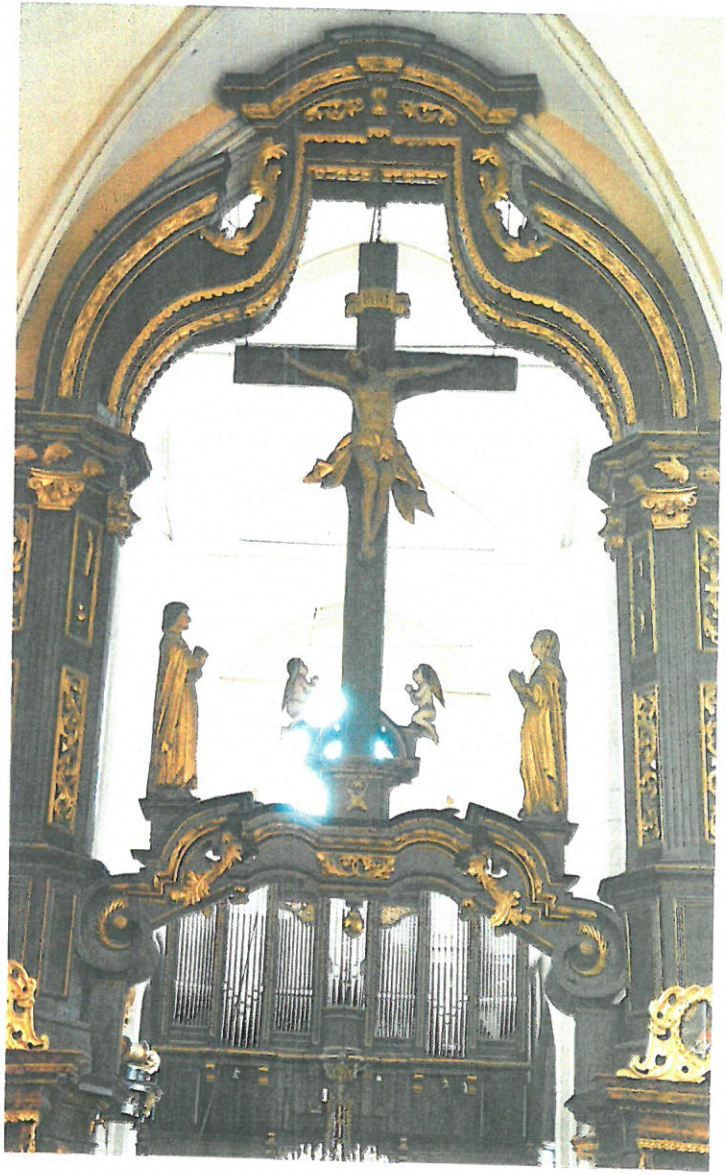

Fot. 1, 2. Belka tęczowa z dwustronnym krucyfiksem, figurami Matki Bożej Bolesnej, Św. Jana i parą putt z ok. 1700 r. we wnętrzu kościoła parafialnego pw. Św. Jana Chrzciciela w Skalbmierzu. Stan przed konserwacją. Widok od zachodu i od wschodu. Wyk. M. Gruszczyński, luty 2024 r.

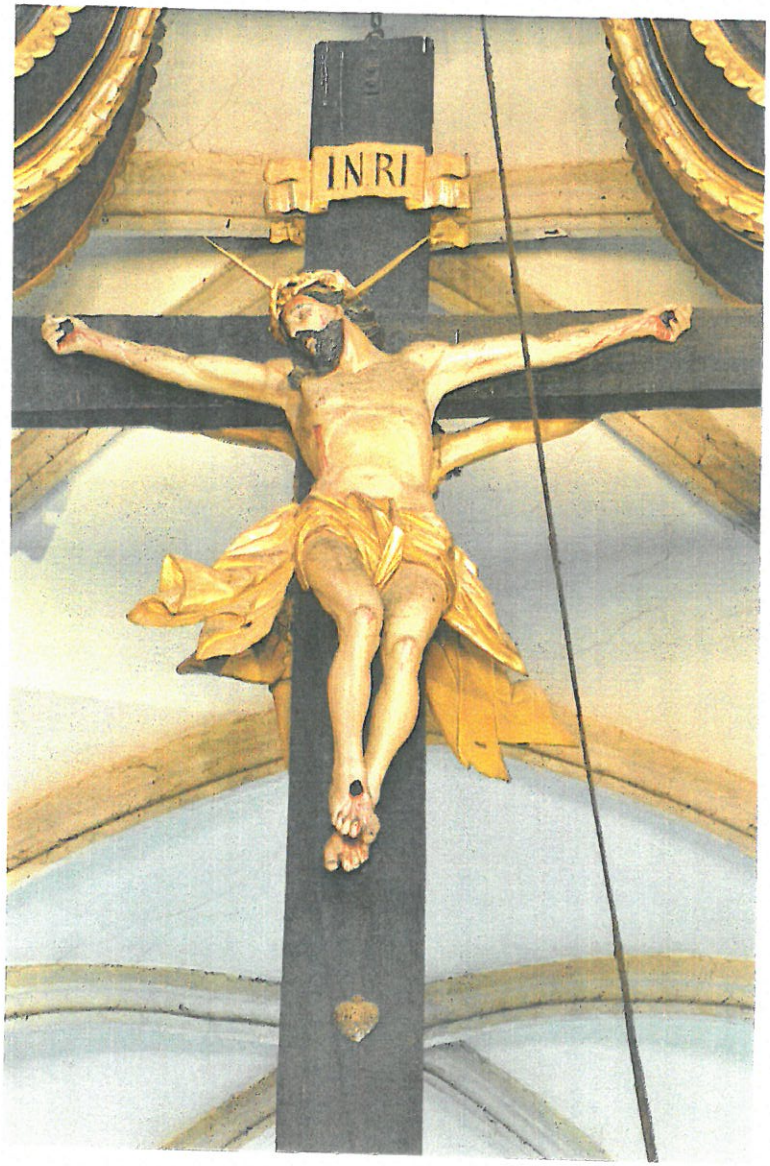

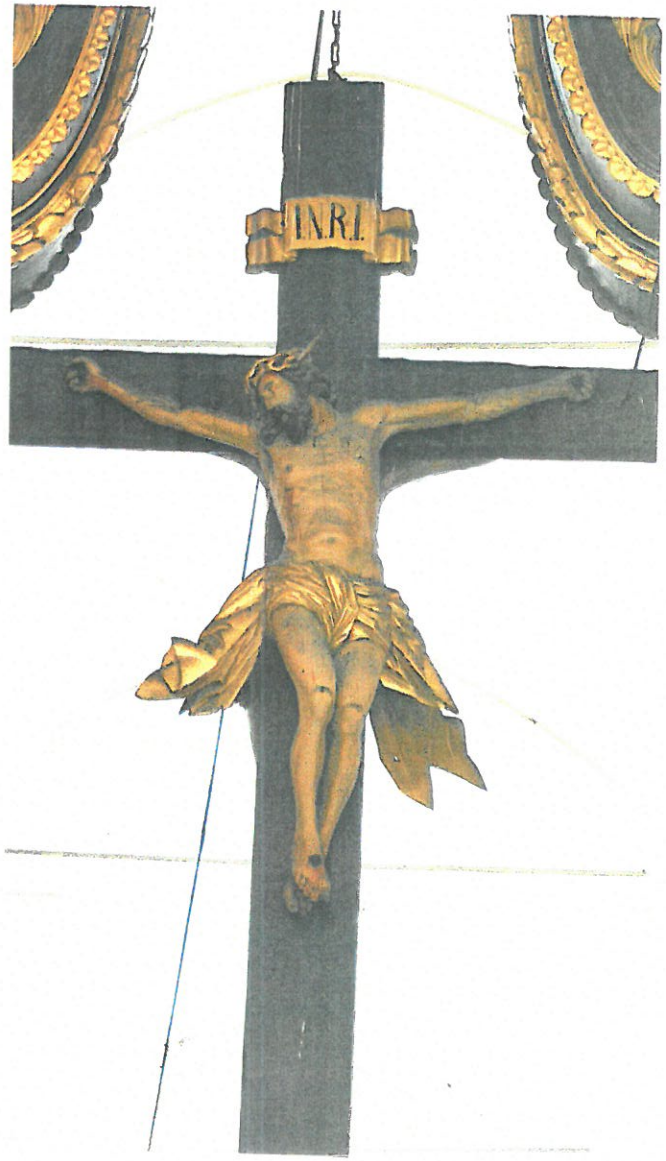

Fot. 3, 4. Belka tęczowa z dwustronnym krucyfiksem, figurami Matki Bożej Bolesnej, Św. Jana i parą putt z ok. 1700 r. we wnętrzu kościoła parafialnego pw. Św. Jana Chrzciciela w Skalbmierzu. Stan przed konserwacją. Zbliżenie figury Chrystusa Ukrzyżowanego, widok od zachodu i od wschodu. Wyk. M. Gruszczyński, luty 2024 r.

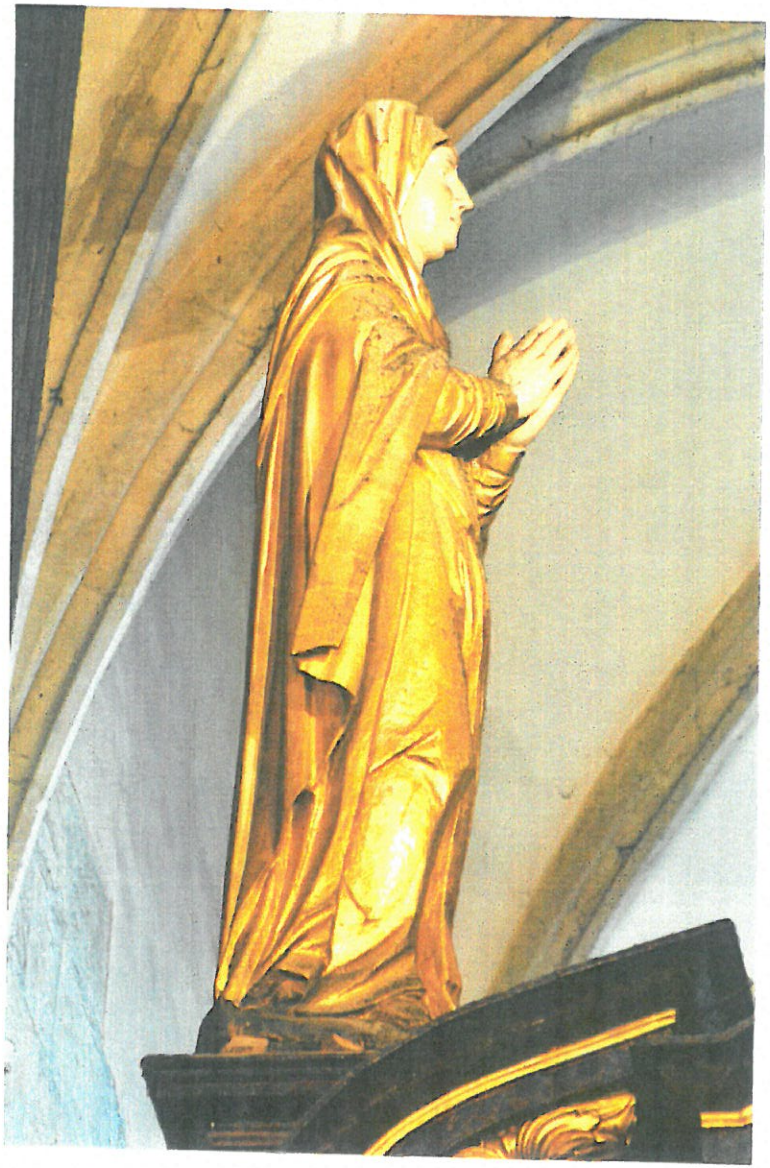

Fot. 5, 6. Belka tęczowa z dwustronnym krucyfiksem, figurami Matki Bożej Bolesnej, Św. Jana i parą putt z ok. 1700 r. we wnętrzu kościoła parafialnego pw. Św. Jana Chrzciciela w Skałbmierzu. Stan przed konserwacją. Zbliżenie figur Matki Bożej Bolesnej i Św. Jana. Wyk. M. Gruszczyński, luty 2024 r.

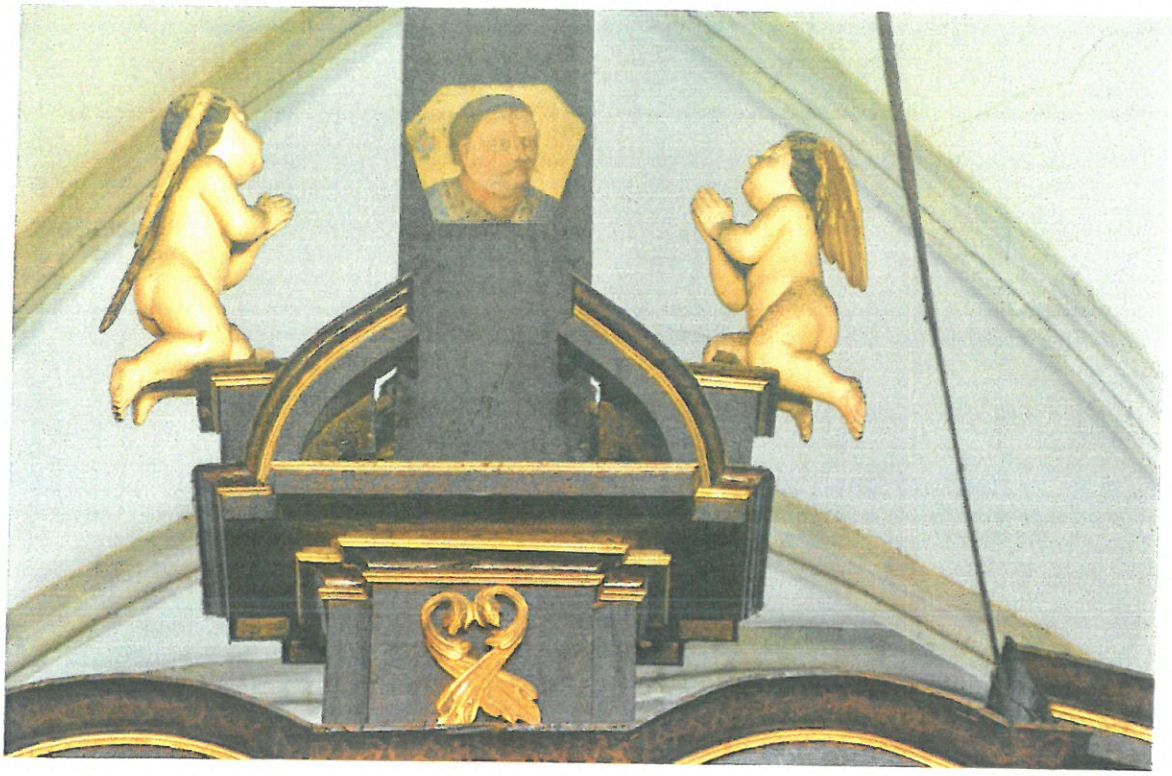

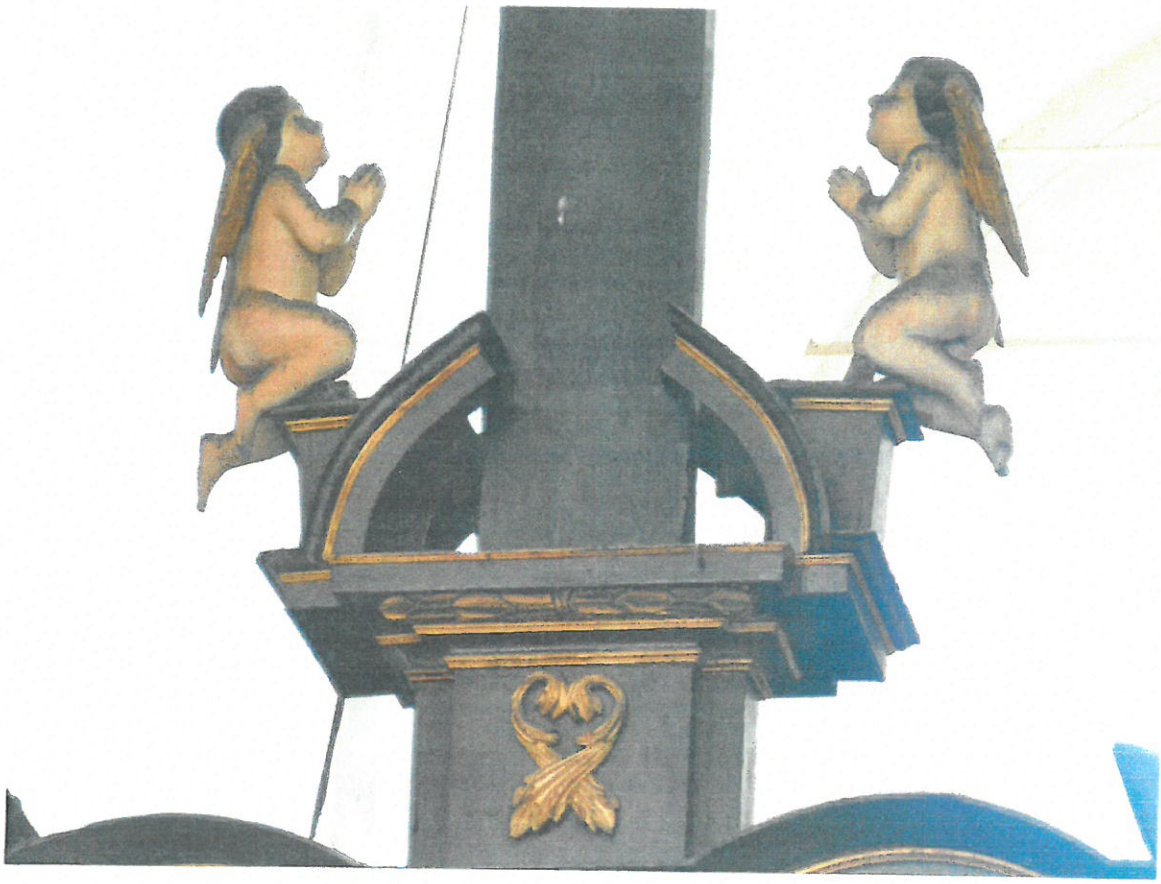

Fot. 7, 8. Belka tęczowa z dwustronnym krucyfiksem, figurami Matki Bożej Bolesnej, Św. Jana i parą putt z ok. 1700 r. we wnętrzu kościoła parafialnego pw. Św. Jana Chrzciciela w Skalbmierzu. Stan przed konserwacją. Zbliżenie figur putt pod krucyfiksem, widok od zachodu i od wschodu. Wyk. M. Gruszczyński, luty 2024 r.

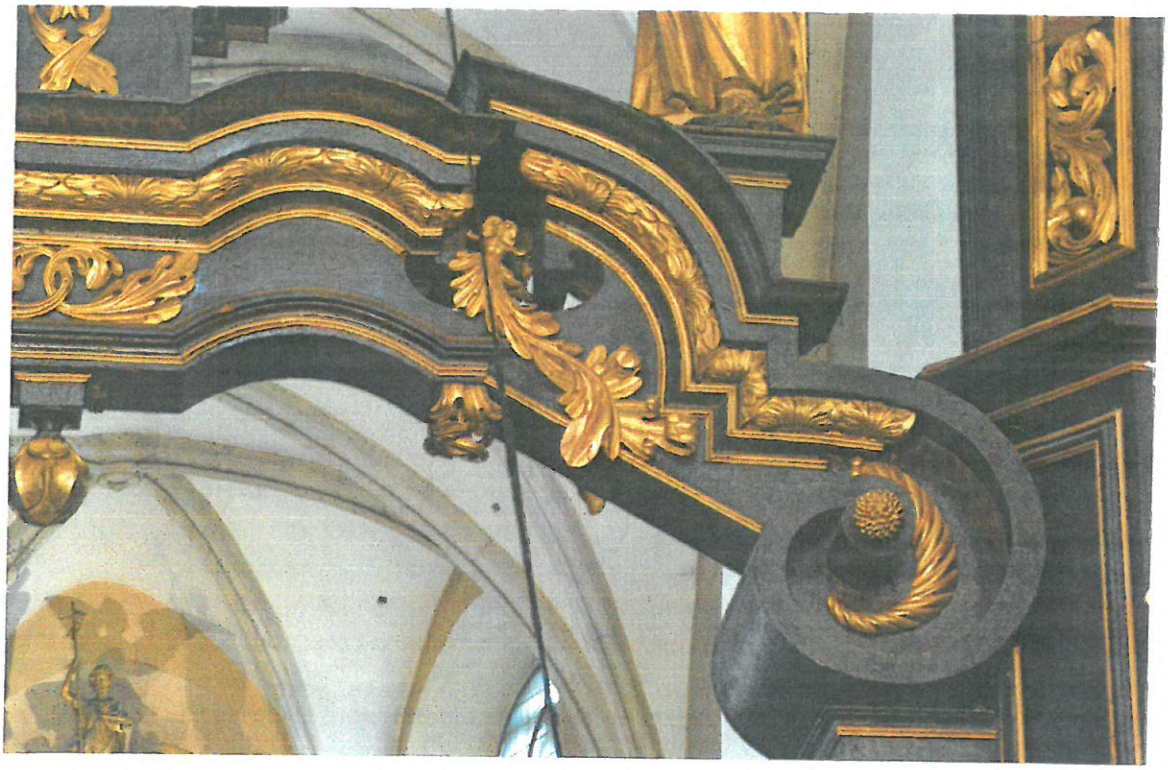

Fot. 9, 10. Belka tęczowa z dwustronnym krucyfiksem, figurami Matki Bożej Bolesnej, Św. Jana i parą putt z ok. 1700 r. we wnętrzu kościoła parafialnego pw. Św. Jana Chrzciciela w Skalbmierzu. Stan przed konserwacją. Zbliżenie boków belki tęczowej, widok od zachodu.
Wyk. M. Gruszczyński, luty 2024 r.

Fot. 11, 12. Belka tęczowa z dwustronnym krucyfiksem, figurami Matki Bożej Bolesnej, Św. Jana i parą putt z ok. 1700 r. we wnętrzu kościoła parafialnego pw. Św. Jana Chrzciciela w Skałbmierzu. Stan przed konserwacją. Zbliżenie portretu trumiennego i środkowej części belki tęczowej, widok od zachodu. Wyk. M. Gruszczyński, luty 2024 r.